

ÄSPERYD I VÅNGA SOCKEN

Äsperyd (Esperyd) är ett rätt vanligt by- och gårdsnamn i Skåne. Dess betydelse är skifande. Än betyder det, som i detta fall, en röjning i en aspdunge och än härleder det sig från namnet Esbern, ett ej ovanligt namn i danska hävder. Vårt namn ifråga syftar säkerligen på trädet asp, som i orten kallas äspe och så uttalas också namnet.

Byn, som med Rörmossen omfattar cirka 1.000 tunnland, uppdelade på en mängd smålotter gränsar i söder till Vånga bys gränser eller ägor och sträcker sig i norr till Bökestads ägor. Största delen utgöres av skogsmark, som ända in på 1800-talet var gemensam med angränsande byar.

Liksom övriga byar i Vånga tillhörde Äsperyd under medeltiden Bäckaskogs kloster, som efter reformationen indrogs till danska kronan. År 1593 tillbytte sig Henrik Ramel detta gods av Fredrik II. I den då över Vånga upprättade jordeboken heter det om Äsperyd: "Esperitt tre gårdar. Den första giver årligen 4 ½ pund smör, 6 skånska penningar, 1 tunna havre, 2 höns, 1 Dir gästeri, 1 fodernöt, 1 trä 14 alnar.

Den andre Mickel Nilsson ibor skylder årligen 4 pund smör, 1 tunna havre, 2 höns, 1 Dir gästeri, 1 fodernöt, 1 trä 14 alnar.

Den tredje Gisel Lauridson skylder årligen 6 pund smör, 1 skill grott, 1 tunna havre, 2 höns, 1 Dir gästeri, 1 fodernöt, 1 trä 14 alnar".

Brukarna här voro år 1641 Mogens Kaare, Olog Oredsson och Nils Jeppsson. Måhända var det den förre som sedan flyttade till en gård sydost om Äsperyd som under äldre tider kallades Kåretorp, nuvarande Erikstorp om 1/16 mtl. Enligt 1671 års jordrevningsprotokoll tillhörde hela Äsperyd Margareta Scheel på Bäckaskog (Skeel också). Nr 2 brukades då av Folke Friendsson. Enligt hans uppgift kunde han på gården så 6 skeppor råg, 7 skeppor korn och 2 skeppor havre. Han kunde hösta 3 lass hö och hade 150 humlestänger. Gården födde 1 par hästar, 6 nötkreatur och 5 får.

År 1696 upprättades den första kartan över byn. Det var lantmästare Isac Grubb som upprättade denna. Beskrivningen är av stort intresse, och jag ska lämna några utdrag ur densamma. Tyvärr har jag ej kunnat återfinna den på Lantmäterikontoret i Kristianstad utan får följa tidigare anteckningar, som kunna innehålla mindre felaktigheter.

Hemmanen voro indelta till Kungl. Sk. Kavalleriet och anslagna till ryttmästare Tornerfälts kompani. Skatterätten hade köpts av löjtnant Anders Lennartsson, vilken rustade för byn.

Jag kommer i det följande att huvudsakligen hålla mig till nr 2, som brukades av samma släkt i flera generatirer. År 1695 brukades gården av Carl (Andersson) Åkesson, som var född på Ryet i Mjönäs 1656 och avled i Äsperyd 27/2 1726. Han var gift med Olu Hansdotter från Kasseboda.

Gården var på hans tid indelad i två vångar. Ängen beräknades omfatta 14.000 kvadratalnar. Största delen av ängen var överväxt med ljung, björkskog och belamrad med sten. Här fanns två humlegårdar och på tre ställen voro humlerötter utplanterade samt ett litet källand. Kring åkrarna voro lagda 6.753 famnar stengärdesgårdar. Vid en liten bäck fanns det en liten skvaltekvarn tillhörig alla tre gårdarna. På den kan ej malas utan vid stor vattenflod. Byn beskrives sålunda: Nödtorftigt mulbete dock överväxt med al och somliga intet. Smal rank bökeskog, efter åboarnas berättelse kan därpå sättas, då ollon är, 30 st svin och somliga år kunna bränna ½ skeppspund pottaska. Ingen ekskog god getagång, nödtorftigt bränne och gårdselfång. Till skatternas avbetalning kan säljas något lite humle och ibland något av skogen, därtill användes med bränne och pottaska. Enligt nämnda karta skulle nr 2 ha 4 5/8 tunnland åker och kunna skörda 5 ½ lass hö, vilket inte var mycket på 14.000 kvadratalnar.

Carl Åkesson efterträddes av sin son Olof Carlsson, som var född 1705 och gift med Bengta Persdotter från granngården Bökestad. Under 1750-talet var han nämndeman en period. Då han avled 1756 övertogs gården av hans unge son Per, gödd 1753.

Per Olsson blev så brukare av släktgården. År 1807 hemsöktes Kristianstadsbygden av rödsoten, som ryckte bort många människor, både unga och gamla. Per Olsson och hans hustru Truen Olsdotter rycktes bort strax efter nyår med endast en månads mellanrum. Även sonen Ola Persson, efterträdare på gården, och hans hustru Anna Ingemansdotter skördades av

nästan samtidigt. De efterlämnade emellertid en omyndig son, Åke Olsson, född 10/1 1795, som vid myndig ålder övertog fädernegården och gifte sig med Karna Svensdotter från Rösjö i Jämshögs socken. Deras äldsta dotter Anna, född 1822, skall enligt folktraditionen vara modellen för folkskalden Per Thomassons skildring: Den rika?(sköna) flickan i Rosendal. Av de övriga sex barnen blev sonen Per den som fortsatte traditionerna på gården.

Av efterlämnade handlingar att döma var Åke Olsson, åtminstone andligen, en verklig kraftkarl som visste vad han ville. Av traditionen att döma var han också den färgrikaste av bönderna i Äsperyd.

Sedan uråldriga tider tillhörde bönderna i Äsperyd, Björkeryd och Juteboda jämte Fogels-
torp och Grönhult samma skogslag med gemensam skog och betesgång. Visserligen hade bönderna vid flera tillfällen gjort preliminära delningar och satt ut råmärken med ovanjordsstenar och uthuggna märken i gamla träd. Men sådana märken går ju lätt att rubba och vinna ej laga kraft, varför allt till sist blev en enda villervalla. Storskifte hade redan vid 1700-talets slut begärts av samtliga åboar i skogslaget och kommissionslantmätare Pravitz hade förrättat detta, men av någon anledning blev förrättningen ej godkänd av häradsrätten och således ej laglig. Under Åke Olssons tid avslutades den hundraåriga tvisten om delning av utägorna på Äsperyd genom en Kungl. Riddaresynerätt. Grannarna sade sig då skulla avstå en del av sin fäderneärvda jord "för vinnande av fred på sina ägor". Hur det härmed förhåller sig är nu svårt att avgöra. Även stängselskyldigheten vållade tvister, till sist blev Åke ålagd att hålla ej mindre än 2.417 alnar 10 tum stängsel.

Ännu i dag anser ortsbefolkningen att Äsperyd nr 2 har mer utägor än mantalet berättigar till. Hur härmed förhåller sig berättar ortssägner ännu. Åke Olsson och tjänstgörande lantmätare hade gjort följande överenskommelse: Åke Olsson skulle få dra lantmätarkedjan där han ansåg att gränsen gick och som vederlag skulle lantmätaren få dela nattläger med hans unga hustru. Vid mätningen tyckte emellertid lantmätaren att Åke gick väl långt från den gamla gränsen och skrek åt honom: "Det går åt h-----e, det går åt h-----e." Härpå genmålte Åke: "Låt det gå, låt det gå!"

Folkmystiken är underlig och tycks vara outrotlig.

Åke Olsson blev så småningom ägare av så gott som hela Äsperyd. Huru detta gick till skulle fylla många tidningsspalter. Som redan nämnts avled han den 1 mars 1867. Kyrkoherde Bengt Andersson höll ett minnestal över honom. Detta trycktes och utdelades bland släkt och vänner, vilket var ovanligt över en allmogeman på den tiden.

Före sin död hade han överlåtit gårdarna åt sina söner. Per Åkesson född 1835 fick stamgården nr 2. Denne överlät i sin tur gården till sin son Åke Persson, som blev den siste av den gamla släkten som levde kvar på det gamla stamhemmanet. Han var mest känd som Äspery-Pelle. Gården hade då innehafts av samma släkt inom den manliga linjen i sex generationer. År 1914 sålde han den stora fädernegården för endast 30.000 kronor till en trävaruhandlare Herman Niklasson, som så gott som kalhögg hela skogsmarken. Sedan sålde han hemmanet till advokat Listander och husdjurskonsulent Henning Nilsson. Arvingarna till dessa lär ännu vara ägare till utägorna. Inägorna köptes 1926 av Per Andersson och ägs nu av dennes son Bror Andersson.

Manuskript från 1955 av signaturen **Götho**, folkskolläraren Gustaf Nilsson i Mjönäs.